

Mit i historia

Powojenna historia Polski sprawiła, że nie można było swobodnie i rzetelnie opowiadać o Powstaniu Warszawskim i spierać się o jego sens. Dla władzy komunistycznej, w wersji stalinowskiej, Armia Krajowa była „zapłutym kartem reakcji”, a jej czyny bojowe – zbrodnią na narodzie, popełnianą w imieniu warstw burżuazyjno-sanacyjnych. Nie przeszkadzało to stalinowskim propagandzistom i historykom na tym samym oddechu twierdzić, że akcja Burza (kryptonim planowanego powstania powszechnego przeciw okupantom) to było „kapitulancie stanie z bronią u nogi”, w praktyce kolaboracja z hitlerowcami przeciwko Armii Czerwonej. W tej sytuacji w pamięci społecznej, domowej, Powstanie Warszawskie było gloryfikowane, często mitologizowane. Stosunek do niego – hasłem postawy życiowej. Jakiegokolwiek zawahanie w tej sprawie mogło oznaczać sprzyjanie komunistycznej władzy.

Z czasem, wraz ze względną liberalizacją po 1956 r., wypracowano następującą urzędową formułę: złe powstanie, bohaterscy powstańcy. Władza nadal nie zgadzała się na budowę pomnika Powstania Warszawskiego, ale 1 sierpnia urzędowała apele pod pomnikiem Bohaterów Warszawy (Nike). Byli akowcy mogli już korzystać z kombatanckich przywilejów Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, ale duże kręgi społeczne nadal spotykały się w warunkach na poły konspiracyjnych, aby manifestować przy kwaterach i symbolach powstańczych. I nadal Polacy w swej masie byli cenzuralnie odcięci od burzliwych sporów o powstanie, jakie toczono na emigracji. To wszystko za nami. W III RP urzędowa i ludowa pamięć powstania spłotły się w instytucji Muzeum Powstania Warszawskiego (którego budowie patronował prezydent Warszawy, a potem RP – Lech Kaczyński). Żyjący uczestnicy powstania i historycy mogą otwarcie spierać się o sens sierpniowej insurekcji. Powstaniowa hagiografia, np. Normana Daviesa, może spotykać się ze sceptycyzmem – np. Jana Ciechanowskiego, żołnierza powstania i historyka, lub Stanisława Likiernika, żołnierza Kedywu. I tak już zapewne pozostanie: Powstanie Warszawskie jest kolejną odsłoną mającego długą tradycję polskiego sporu romantyków z pozytywistami.

Zgodnie z zasadami, na jakich tworzymy „Pomocniki Historyczne”, chcemy przede wszystkim o tym powstaniu opowiedzieć, oświetlić je na wielu płaszczyznach, pokazać różniczne konteksty. Bardzo ważne jest zrozumienie fenomenu Polskiego Państwa Podziemnego i wypracowanej w jego strukturach koncepcji powstania powszechnego (poświęcamy temu rozdział I). Z tej perspektywy Powstanie Warszawskie – choć w ostatecznym rozrachunku wielce tragiczne – nie było politycznym kaprysem. Co nie uchyla pytań o zasadność wyboru miejsca, terminu, organizacji i dowodzenia. A także pytań o moralny i historyczny sens ostatniej polskiej insurekcji. Zatem – co tak naprawdę wydarzyło się przed 70 laty? Razem z naszymi autorami zapraszamy do poszukania odpowiedzi.

JERZY BACZYŃSKI
REDAKTOR NACZELNY

LESZEK BĘDKOWSKI
REDAKTOR WYDANIA

Spis treści

Prolog: Z Warszawy do wieczności.....	10	Detale	
Polskie Państwo Podziemne		Kalendarium.....	5
Rzeczpospolita w konspiracji.....	15	Mapy powstania.....	8
Warszawa w 1944 r.....	22	Mapy Polski pod okupacją.....	15
Czas Burzy.....	30	Kedyw KG AK.....	33
Projekt komunistyczny.....	36	Szlaki cichociemnych.....	41
Cichociemni: 316 ptaszków.....	38	Krzysztof Kamil Baczyński.....	47
Powstanie		Pole walki.....	50
Zryw Burzy.....	45	Notowane na gorąco.....	53
Insurekcja sierpniowa.....	48	Porządek bitewny.....	54
Żołnierze powstania.....	65	Zośka i Parasol.....	56
Mit czołgu pułapki.....	72	Kedyw w Powstaniu Warszawskim.....	58
Zatrzymany front?.....	74	Parasol na Mokotowie.....	62
Misja dla twardzieli.....	80	Warszawskie dzieci Panufnika.....	64
Archipeląg codzienności.....	82	Powstanie w listach żołnierza Kedywu.....	68
Na peryferiach.....	90	Mapy frontu nad Wisłą.....	74–75
Kobieca twarz powstania.....	92	Warszawski most powietrzny.....	76
Od euforii po rozpacz.....	97	Mapy zrzutów.....	76
Stres wczehobecnny.....	104	Oczami dziecka.....	85
Komuniści na barykadach.....	106	Łamy walki.....	88
Rekwizycje, szaber, zbrodnie.....	108	Spodnie łączniczki.....	96
Próby pozyskania Bora.....	110	Układ o zaprzestaniu działań wojennych w Warszawie.....	112
		Niezwykłe przedsięwzięcie ratowania dóbr kultury.....	117
		Z Ochoty do Żyrardowa.....	120
Trauma i pamięć			
Wysiedlenie i zemsta.....	115		
Robinsonowie warszawscy.....	123		
Wszystkie odcienie sporu.....	126		
Polska Wolna Nienumerowana.....	130		
Epilog: Barykady pamięci.....	134		

Autorzy

Norbert Bączyk – historyk wojskowości i publicysta specjalizujący się w tematyce frontu wschodniego w II wojnie światowej, redaktor wydawniczy „Przeglądu Sił Zbrojnych”.

Andrzej Chmielarz – dr, pracownik Wojskowego Biura Badań Historycznych, specjalizuje się w historii polskiego podziemia niepodległościowego w latach 1939–47.

Jan Mieczysław Ciechanowski – prof., historyk, żołnierz AK, ps. Jastrząb, walczył w Powstaniu Warszawskim, dwukrotnie odznaczony Krzyżem Walecznych. Po wojnie osiadł w Wielkiej Brytanii, honorowy profesor University College London. Autor książki na temat Powstania Warszawskiego w języku polskim, angielskim i japońskim. W latach 90. był wiceprzewodniczącym Polsko-Brytyjskiej Komisji Historycznej, współzакładał Wyższą Szkołę Humanistyczną im. Aleksandra Gieysztor w Pułtusk. Odznaczony Krzyżem Wielkim OOP, kapitan Wojska Polskiego.

Grzegorz Jasiński – dr, kierownik Wojskowego Biura Badań Historycznych i redaktor naczelnny „Przeglądu Historyczno-Wojskowego”, specjalizuje się m.in. w tematyce Polskiego Państwa Podziemnego.

Jerzy Kochanowski – prof. dr hab., pracownik Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, badacz dziejów najnowszych społeczeństw środkowej Europy, członek redakcji „Przeglądu Historycznego”.

Piotr M. Majewski – dr hab., adiunkt w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego, zastępca dyrektora Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku.

Janusz Marszałec – dr, zastępca dyrektora Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku, laureat Nagrody Historycznej POLITYKI za 1999 r. (za debiut, książkę pt. „Ochrona porządku i bezpieczeństwa publicznego w Powstaniu Warszawskim”).

Łukasz Mieszkowski – historyk, doktorant w Imre Kertész Kolleg na Uniwersytecie Fryderyka Schillera w Jenie.

Łukasz Przybyło – dr, wykładowca Akademii Obrony Narodowej.

Paweł Ukielski – dr, politolog, historyk, adiunkt w Zakładzie Europy Środkowo-Wschodniej Instytutu Studiów Politycznych PAN, zastępca dyrektora Muzeum Powstania Warszawskiego.

Oraz

Zofia Antkiewicz, Ewelina Czeskowska, Agata Lis, Ignacy Masny, Sebastian Pawlina – studenci Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, uczestnicy warsztatów dziennikarskich prowadzonych przez dr. hab. Marcina Zarembe.

Anna Herbich – dziennikarka.

Marcin Kołodziejczyk, Adam Krzemiński, Tadeusz Zawadzki – dziennikarze POLITYKI.

Liczy i pamięć

Z ocywistych względów, ze względu na charakter i przebieg Powstania Warszawskiego, wszelkie dane liczbowe z tego czasu są obciążone pewnym ryzykiem błędu, należy je czasami traktować jako przybliżone, w literaturze pojawiają się zresztą różne liczby dotyczące tych samych zagadnień. Należy także pamiętać o subiektywnym charakterze wspomnień poszczególnych osób, czasami pewne detale odbiegają od szczegółowych ustaleń historyków, ale w tym wypadku chodzi raczej o odtworzenie nastroju tamtych dni.

Na okładce: Fragment fotografii przedstawiającej powstańca w ruinach kościoła św. Krzyża, 25 sierpnia 1944 r.

Kalendarium

1943

20 listopada – rozkaz gen. Tadeusza Bora-Komorowskiego, dowódcy AK, do rozpoczęcia akcji Burza.

1944

- 4 stycznia** – wojska sowieckie przekraczają granicę RP na Wołyniu.
- 16 stycznia** – mobilizacja i koncentracja jednostek AK na Wołyniu, początek akcji Burza.
- 16 marca** – utworzenie 1 Armii Polskiej w ZSRR.
- 22 czerwca** – rusza sowiecka operacja Bagration (do 19 VIII) – rozbięcie niemieckiej Grupy Armii Środek.
- 7–15 lipca** – AK współdziała z Armią Czerwoną przy wyzwoleniu Wilna (operacja Ostra Brama).
- 13 lipca** – ofensywa lwowsko-sandomierska 1 Frontu Ukraińskiego (1 FU) na Podolu (do 29 VIII).
- 14 lipca** – akcja Burza w Okręgu Białystok (do 20 VIII).
- 15 lipca** – akcja Burza w Okręgu Polesie (do 30 VII).
- 18 lipca** – ofensywa brzesko-lubelska 1 Frontu Białoruskiego (1 FB) na Wołyniu (do 2 VIII).
- 20 lipca** – akcja Burza w Okręgu Lublin (do 27 VII).
- 21 lipca** – narada w Komendzie Głównej AK – przyjęcie stanowiska gen. Leopolda Okulickiego, ps. Niedźwiadek, o konieczności opanowania miasta siłą; w Moskwie powstaje Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (PKWN); ustawa Krajowej Rady Narodowej (powołanej 31 XII 1943 przez komunistyczną Polską Partię Robotniczą) o scaleniu Armii Ludowej i 1 Armii Polskiej w ZSRR w Wojsko Polskie (WP).
- 22 lipca** – ogłoszenie manifestu PKWN; akcja Burza we Lwowie (do 27 VII).
- 23–24 lipca** – niemieccy urzędnicy i ludność cywilna w panice opuszczają Warszawę; odwrót wojsk niemieckich.
- 25 lipca** – w Londynie rząd upoważnia władze w kraju do ogłoszenia powstania; premier Stanisław Mikołajczyk udaje się do Moskwy; wojska sowieckie zdobywają Lublin.
- 26–27 lipca** – do Warszawy wracają oddziały niemieckiej policji i SS.
- 27 lipca** – o godz. 10 odprawa w KG AK – decyzja o podjęciu walki w Warszawie w zależności od rozwoju sytuacji; o godz. 17 Niemcy ogłaszają zarządzenie gubernatora Ludwiga Fischera o stawieniu się 100 tys. mieszkańców do prac fortyfikacyjnych; o godz. 19 alarm dla stołecznych oddziałów AK.
- 28 lipca** – bojkot zarządzenia Fischera; o godz. 16 Monter odwołuje stan ostrego pogotowia; oddziały 1 Armii WP przystępują do nieudanej próby forsowania Wisły pod Dęblinem i Puławami (do 6 VIII).
- 29 lipca** – o godz. 20.15 Radio Moskwa w audycji Związku Patriotów Polskich wzywa ludność Warszawy do walki; wieczorem 1 FU forsuje Wisłę pod Baranowem.
- 30 lipca** – w KG AK Jan Nowak-Jeziorański, emisariusz rządu, referuje sytuację polityczną oraz informuje o braku możliwości wsparcia powstania przez Brygadę Spadochronową i duże zrzuty broni.
- 31 lipca** – poranna odprawa KG AK – brak decyzji o podjęciu walki; o godz. 17 odprawa sztabowa KG – rozkaz Montera rozpoczęcia powstania o godz. 17 następnego dnia; załamanie natarcia sowieckiej 2 APanc na Warszawę od południa; premier Mikołajczyk dociera do Moskwy.

Powstanie. Sierpień

1 sierpnia – rano łączniczki roznoszą rozkaz Montera; ok. godz. 13.50 na Żoliborzu pierwsze strzały – wymiana ognia między niemieckim patrolem a drużyną AK; ok. godz. 16 alarm dla niemieckich jednostek podległych dowódcy SS i policji; ok. godz. 16.30 alarm dla niemieckiego garnizonu; godz. 17 – godzina W; powstańcy opanowują znaczne obszary miasta; oddziały powstańcze z Żoliborza wycofują się do Puszczy Kampinoskiej, a z Ochoty do Lasów Chojnowskich; pierwsze niemieckie mordy na Woli; 2 Armia niemiecka zatrzymuje wojska 1 FB na wschód od Warszawy; 1 FB forsuje Wisłę pod Magnuszewem.

- 2 sierpnia** – konsolidacja sił powstańczych na Starym Mieście (zdobycie PWPW), w Śródmieściu (Poczty Głównej), na Powiślu (elektrowni) i Mokotowie; nieudane natarcie grupy Kampinos na lotnisko bielańskie; ukazuje się pierwszy numer dziennika „Biuletyn Informacyjny”; pierwsze masowe egzekucje (na Rakowieckiej i w ruinach GISZ); Niemcy odbijają Radzymin.
- 3 sierpnia** – pierwsze bombardowania lotnicze; powstańcy zdobywają Dworzec Pocztowy, Dom Turystyczny i Pałac Blanka; ok. godz. 13 od mostu Poniatowskiego niemieckie natarcie z czołgami; na Pradze demobilizacja i rozproszenie oddziałów AK; po ciężkich walkach ok. 350 żołnierzy Żywiciela przedostaje się w rejon pl. Wilsona; masowe egzekucje w różnych rejonach miasta; wieczorem przybywa brygada RONA pod dowództwem Bronisława Kamińskiego; Niemcy odbijają Wołomin; w Moskwie rozmowa Mikołajczyka z Józefem Stalinem – premier odrzuca propozycję uznania linii Curzona za nową granicę.
- 4 sierpnia** – niemieckie natarcie we wszystkich dzielnicach; pod Pałacem Blanka ginie Krzysztof Kamil Baczyński; na Zieleniaku przy Grójeckiej powstaje obóz przejściowy dla wypędzonych mieszkańców miasta – początek rzezi Ochoty (do 25 VIII w dzielnicy zamordowano ok. 10 tys. cywilów); w nocy pierwsze zrzuty lotnicze; dowódcą sił niemieckich SS-Obergruppenführer Erich von dem Bach-Zelewski.

- 5 sierpnia** – od godz. 7 natarcie niemieckie na Woli w kierunku mostu Kierbedzia; szczytowy punkt masowych egzekucji w tej dzielnicy (do 7 VII zamordowano 40–65 tys. mieszkańców); ok. godz. 14 batalion Zośka zdobywa Gęsiówkę, uwalniając ok. 350 Żydów; komendant AK wydaje zakaz używania alkoholu w czasie walki o miasto.
- 6 sierpnia** – walki o cmentarze; Niemcy przebijają się do okrężonej tzw. dzielnicy rządowej; KG AK i Delegatura Rządu ewakuują się na Starówkę; rozpoczyna działalność Harcerska Poczta Polowa; na Długiej jedyna defilada oddziałów powstańczych; w Pruszkowie powstaje obóz przejściowy Duląg 121 dla wysiedlanych warszawiaków.
- 7 sierpnia** – utworzenie Grupy Północ kończy reorganizację sił AK; Niemcy przebijają się do mostu Kierbedzia – Starówka odcięta od Śródmieścia; w Al. Jerozolimskich powstaje wykop i barykada – jedyne połączenie między Śródmieściem Południowym i Północnym; Winston Churchill wymusza na alianckich dowódcach zezwolenie na loty nad Warszawę.
- 8 sierpnia** – ciężkie walki o cmentarze i na Starówce; nadawanie rozpoczyna radiostacja AK Błyskawica.
- 9 sierpnia** – Niemcy ewakuują dzielnicę rządową – ginie Herbert Hummel, zastępca gubernatora; w Moskwie druga rozmowa Mikołajczyka ze Stalinem – obietnica pomocy dla powstania.
- 10 sierpnia** – powstańcy zdobywają browary Haberbuscha; niemieckie ultimatum dla ludności Warszawy zrzucające w postaci ulotek z samolotów; pierwsze użycie ciężkiego moździerza typu Karl kal. 600 mm; w Londynie BBC nadaje ostrzeżenie Narodów Zjednoczonych pod adresem niemieckich władz wojskowych o karaniu osób odpowiedzialnych za zbrodnie wojenne.
- 11 sierpnia** – upadek Woli i Ochoty; pierwszy wyrok śmierci Wojskowego Sądu Specjalnego na żołnierza AK za rabunek; odezwa ŻOB z apelem o udział wszystkich Żydów w oddziałach powstańczych.
- 12 sierpnia** – Niemcy po raz pierwszy stosują Goliaty, zdalnie sterowane miny samobieżne.
- 13 sierpnia** – okrążone Stare Miasto głównym celem niemieckiego natarcia; na ul. Kilińskiego eksplozja niemieckiego pojazdu zdobytego przez powstańców; w kinie Palladium pierwszy pokaz powstańczej kroniki filmowej.
- 14 sierpnia** – godz. 10.30 – gen. Komorowski wydaje rozkaz marszu wszystkich oddziałów AK na odsiecz Warszawie; powstańcy zdobywają transporter opancerzony; przestają działać wodociągi miejskie; w nocy Niemcy zestrzelili 3 z 20 samolotów ze zrzutami.
- 15 sierpnia** – w „Biuletynie Informacyjnym” pierwsza lista osób zaginionych; nalot lotnictwa sowieckiego na lotnisko Okęcie; w Moskwie ambasador USA stara się o zezwolenie na lądowanie na terenie ZSRR amerykańskich samolotów z pomocą dla powstania – spotyka się z odmową; desant aliancki w południowej Francji (operacja Dragoon).
- 16 sierpnia** – na Powązki docierają oddziały z AK z puszczy Kampinoskiej; w wysadzonej kamienicy giną poeci Tadeusz Gajcy i Zbigniew Leon Stroiński.
- 17 sierpnia** – powołanie obwodowych i domowych komitetów samopomocy; w „Kurierze Stołecznym” tekst piosenki „Pałacik Michła”.
- 18 sierpnia** – walki na Starym Mieście i wokół Politechniki; von dem Bach wysłała parlamentariuszy z propozycją kapitulacji i obietnicą praw kombatanckich.
- 19 sierpnia** – natarcie na Stare Miasto odparte; w Śródmieściu powstańcy wyparli z Politechniki; powstanie w Paryżu (do 25 VIII).
- 20 sierpnia** – w Śródmieściu powstańcy opanowują gmach PAST.
- 21 sierpnia** – nad ranem nieudany dwustronny atak powstańców na Dworzec Gdański; z upoważnienia Delegatury Rządu dr Jan Zachwatowicz organizuje akcję zabezpieczenia zabytków, ksiązek i planów.
- 22 sierpnia** – w nocy ponowne nieudane i krwawe natarcie na Dworzec Gdański.
- 23 sierpnia** – nad ranem powstańcy zdobywają gmach tzw. małej PAST; na Starym Mieście zestrzelenie niemieckiego bombowca; w nieudanym ataku na Uniwersytet biorą udział powstańcze transportery opancerzone.
- 24 sierpnia** – walki na Starówce i w Śródmieściu.
- 25 sierpnia** – ciężkie walki na Starówce (PWPW); w nocy ewakuacja KG AK i kierownictwa cywilnego kanałami do Śródmieścia; początek ewakuacji rannych i cywilów.
- 26 sierpnia** – nadal ciężkie walki na Starówce; pod gruzami kamienicy ginie warszawski sztab AL.
- 27 sierpnia** – reorganizacja obrony Starego Miasta; Niemcy opanowują katedrę św. Jana.
- 28 sierpnia** – upadek reduty PWPW.
- 29 sierpnia** – ciężkie walki na Starym Mieście, w Śródmieściu i na Sadybie; płk Monter zatwierdza plan opuszczenia Starego Miasta; o godz. 20.00 wybuch powstania słowackiego (do 28 X).
- 30 sierpnia** – w Szpitalu Ujazdowskim ginie od bomb ok. 300 rannych i chorych; trwa częściowa ewakuacja kanałami; w nocy nieudana próba dwustronnego natarcia w celu wybicia korytarza łączącego Stare Miasto ze Śródmieściem; radio londyńskie nadaje tekst deklaracji aliantów uznającej AK za organizację kombatancką i nieodłączną część Polskich Sił Zbrojnych (PSZ).
- 31 sierpnia** – trwa generalny szturm na Starówkę; na kwaterach w Pasażu Simonsa od bomb lotniczych ginie ok. 300 osób, w tym ok. 120 żołnierzy batalionu Chrobry I; Niemcy wywożą z Pruszkowa do obozu koncentracyjnego Stutthof ok. 3100 osób, w tym powstańców.

Wrzesień

- 1 września** – na Starym Mieście trwa ewakuacja żołnierzy kanałami do Śródmieścia i na Żoliborz; na Sadybie ciężkie bomby burzą Fort Legionów Dąbrowskiego.
- 2 września** – upadek Starego Miasta, Niemcy mordują tam ok. 7 tys. osób; czołgi powalają ogniem kolumnę Zygmunta; nieudany szturm powstańców na Uniwersytet; powstańcy opuszczają Sadybę.
- 3 września** – atak niemiecki na Powiśle i Śródmieście Północne; oficjalny komunikat niemiecki o uznaniu praw kombatanckich żołnierzy AK.
- 4 września** – generalny szturm na Powiśle, ciężko uszkodzona elektrownia zaprzestaje pracy; ciężkie walki w Śródmieściu; zgrupowanie Radosław przechodzi na Górny Czerniaków.
- 5 września** – KG AK przenosi się do budynku małej PAST; ciężkie walki na Powiślu – utrata elektrowni; ewakuacja ludności do Śródmieścia.
- 6 września** – upadek Powiśla.
- 7 września** – generalny szturm Niemców na Śródmieście Północne; komendant obwodu Żoliborz wpro-

- wadza godzinę policyjną; z upoważnienia władz cywilnych PCK prowadzi rozmowy w sprawie ewakuacji z miasta starców, dzieci oraz chorych.
- 8 września** – w godz. 12–14 zawieszenie ognia – kilka tysięcy cywilów opuszcza miasto; atak niemiecki z kierunku Nowego Światu i Królewskiej.
- 9 września** – kolejne uzgodnione zawieszenie ognia, ok. 8 tys. ludzi wychodzi z miasta; ciężkie walki w Śródmieściu Północnym; kryzys dowodzenia – KG AK uznaje dalszą walkę za bezsensowną; negocjacje w sprawie kapitulacji (zerwane 11 IX).
- 10 września** – ciężkie walki w Śródmieściu; wojska 1 FB, w tym 1 AWP, nacierają na przedmoście warszawskie; walki lotnictwa sowieckiego i niemieckiego.
- 11 września** – niemiecki atak na Górny Czerniaków; depesza gen. Bora do sowieckiego marsz. Konstantego Rokossowskiego z prośbą o nawiązanie bezpośredniej łączności radiowej.
- 12 września** – cały nacisk niemiecki na Czerniaków – przerwana łączność ze Śródmieściem; w nocy dwie łączniczki AL przeprowadzają się przez Wisłę – do Lublina docierają 14 IX.
- 13 września** – warszawskie mosty wysadzone w powietrze; na Czerniakowie Niemcy usiłują odepchnąć powstańców od Wisły; pierwsze oddziały 1 AWP i sowieckiej 47 A wkraczają na przedmieścia Pragi; w nocy pierwsze zrzuty sowieckie.
- 14 września** – niemieckie natarcia na Czerniaków i Muranów; 1 DP im. Tadeusza Kościuszki zajmuje Pragę; płk dypl. Monter awansowany na generała brygady; nocą na Czerniaków przeprowadzają się zwiadowcy z 1 AWP.
- 15 września** – powstańcy wyparali z Sielc i Fortu Legionów Dąbrowskiego; na Żoliborzu Niemcy odcinają powstańców od Wisły.
- 16 września** – nad ranem przeprawa na Czerniaków pododdziałów 9 pp 3 DP; ciężkie walki w obronie przyczółka (do 23 IX); w zdobytym powstańcym szpitalu na Zagórnej Niemcy mordują część rannych; sowieckie samoloty bombardują rejon Politechniki i Pola Mokotowskiego oraz lotnisko na Okęciu.
- 17 września** – na przyczółku czerniakowskim lądują kolejne pododdziały 9 pp; w nocy na Marymoncie przeprowadza się jedna kompania 6 pp 2 DP; w Holandii rozpoczyna się operacja Market-Garden.
- 18 września** – ok. godz. 12.30 amerykańska wyprawa lotnicza wykonuje jedyny dzienny zrzut.
- 19 września** – ok. godz. 16 rozpoczyna się przeprawa 8 pp między mostami Poniatowskiego i średnicowym – na lewy brzeg docierają 2 bataliony; w nocy grupa ok. 200 powstańców z płk. Radosławem przechodzi kanałami z Czerniakowa do Śródmieścia.
- 20 września** – ciężkie walki na Czerniakowie wzdłuż Wilanowskiej.

- 21 września** – atak na pozycje polskie na Czerniakowie; na Kępie Potockiej Niemcy przypierają do Wisły desant 6 pp; ostatnie zrzuty alianckie.
- 22 września** – w prasie oficjalny komunikat o utworzeniu Warszawskiego Korpusu AK, ujawniający również nazwiska dowódców AK; likwidacja przyczółka na Żoliborzu; na Czerniakowie resztki obrońców utrzymują rejon przeprawy.
- 23 września** – bombardowanie Żoliborza; Niemcy wzmagają nacisk na Mokotów; upadek Górnego Czerniakowa.
- 24 września** – ciężkie walki w rejonie Królikarni.
- 25 września** – ciężkie walki na Mokotowie; w nocy wycofanie kanałami do Śródmieścia.
- 26 września** – ewakuacja Mokotowa; przy Żelaznej niemieccy parlamentariusze przekazują pismo von dem Bacha z propozycją negocjacji.
- 27 września** – na Dworkowej Schutzpolizei morduje ok. 120 żołnierzy AK, którzy pomyłkowo wyszli włazem na terenie zajętym przez Niemców; ok. godz. 13.30 kapitulacja Mokotowa; Niemcy przystępują do likwidacji kampinoskiego zgrupowania AK.
- 28 września** – generalny szturm na Żoliborz; w KG AK narada – decyzja o kapitulacji.
- 29 września** – atak na Żoliborz; pod Budami Zosinymi Niemcy rozbijają oddziały z Kampinosu próbujące wyjść z okrażeń.
- 30 września** – ok. godz. 18.20 kapitulacja Żoliborza; polska komisja złożona z przedstawicieli RGO, PCK i AK uzyskuje zgodę na zawieszenie broni 1 i 2 X w godz. 5–20 w celu ewakuacji ludności cywilnej; gen. Tadeusz Komorowski Naczelnym Wodzem Polskich Sił Zbrojnych.

Październik

- 1 października** – miasto opuszcza ok. 8 tys. osób; wieczorem gwałtowny ostrzał artyleryjski Śródmieścia.
- 2 października** – miasto opuszcza ok. 16 tys. osób; dalsze rozmowy w sprawie kapitulacji; o godz. 21 ustają działania wojenne w Warszawie; rozpoczyna urzędowanie komisja łącznikowa ds. opuszczenia przez AK terenu Warszawy i zabezpieczanie terenu; o godz. 2 w nocy formalne podpisanie układu kapitulacyjnego.
- 3 października** – gen. Komorowski podpisuje rozkaz o zakończeniu powstania; ludność cywilna opuszcza Warszawę; ostatni numer „Biuletynu Informacyjnego”; powstaje oddział osłonowy do zapewnienia porządku do czasu złożenia broni; powstańcy otrzymują zaległy żołd; dowódcy oddziałów wydają legitymacje AK żołnierzom AL i PAL.
- 4 października** – ostatnia audycja Błyskawicy; w Londynie Rada Ministrów uchwała dwutygodniową żałobę narodową.
- 5 października** – ostatnie oddziały AK wychodzą z Warszawy; KG AK opuszcza Warszawę razem z 72 pp; gen. Okulicki przedostaje się do Częstochowy; rozpoczyna się systematyczny rabunek i niszczenie miasta przez Niemców.

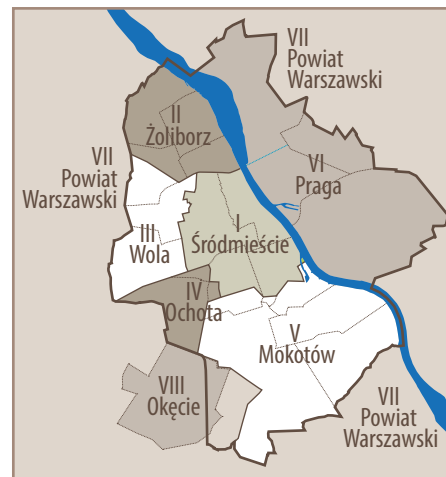
1945

- 17 stycznia** – oddziały 1 AWP zajmują lewobrzeżną Warszawę.
- 18 stycznia** – defilada 1 AWP wśród ruin.

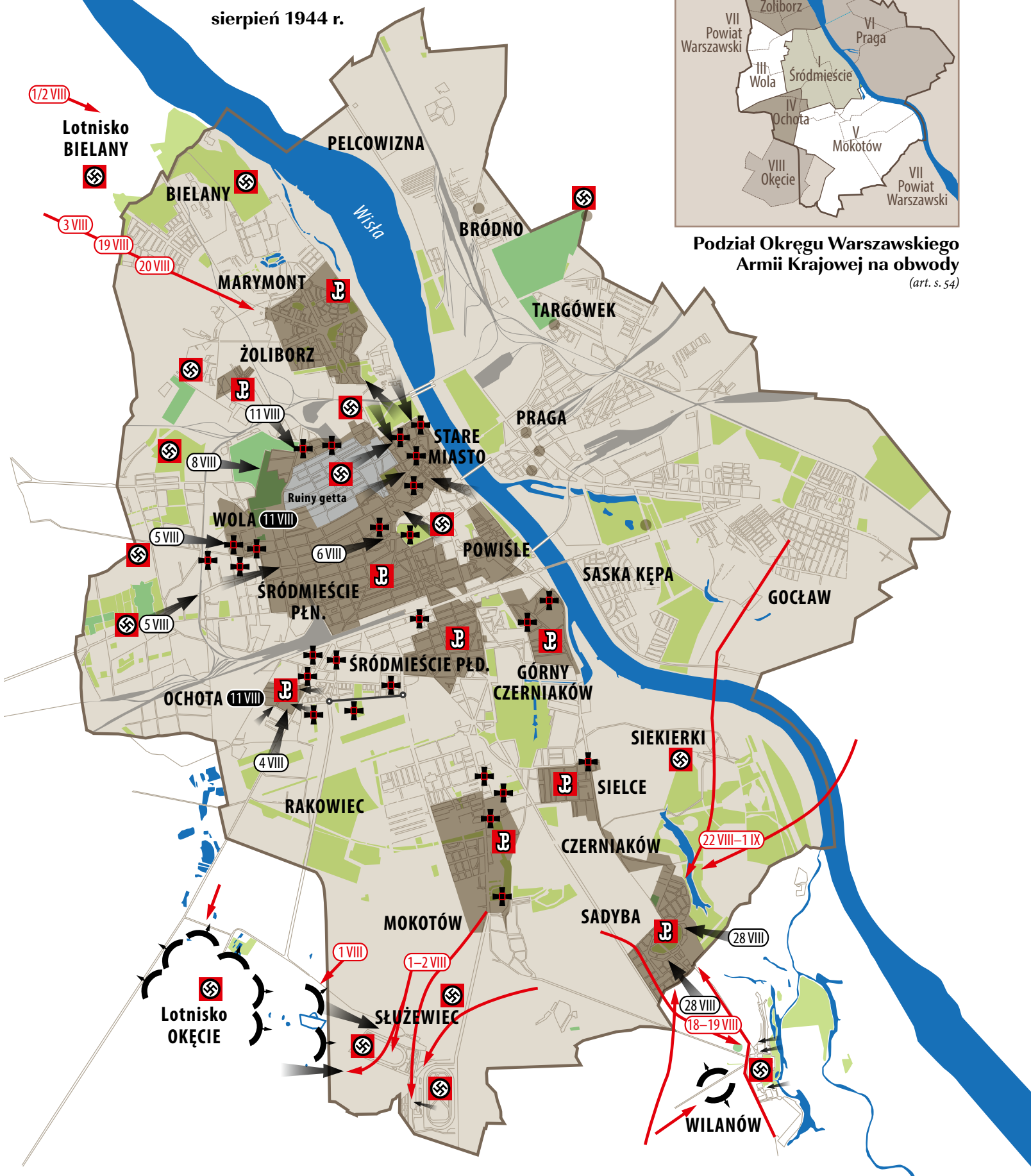
OPR. TADEUSZ ZAWADZKI

Powstanie Warszawskie

sierpień 1944 r.

Podział Okręgu Warszawskiego
Armii Krajowej na obwoły (art. s. 54)

wrzesień
–październik 1944 r.

- Tereny objęte powstaniem
- Działania powstańców
- Data upadku lub kapitulacji i teren kapitulacji
- Trasy przejść kanałami
- Ataki wojsk sowieckich i 1 AWP
- Niemieckie dowództwa i grupowania
- Działania Niemców
- Miejsca masowych mordów ludności cywilnej
- Wysadzone mosty

Prolog

Z Warszawy do wieczności

*Wchodzą w dorosłe życie, kiedy wybucha powstanie.
Walczą, przeżywają – potem normalnie pracują,
robią kariery, zakładają rodziny. Ale zgasłe powstanie
zostaje w nich na zawsze – w piwnicach,
w gruzach, na ulicach kwitnącego dziś miasta.*

MARCIN KOŁODZIEJCZYK

Legitymacja strażacka z czasów wojny Edmunda Baranowskiego, ps. Jur

WIOSNA 1944: DYM

Jur, chłopak z Woli, rocznik 1925. Jako piętnastolatek pracuje przy rozładunku węgla w elektrowni tramwajowej – to ten budynek, w którym dzisiaj jest Muzeum Powstania Warszawskiego. Potem, do powstania, pracuje w zakładach Philipsa. Jest mocny, nie ma ojca, sam utrzymuje dom; szybko się dorasta przez wojnę. Przed powstaniem Jur dla powagi doda sobie w papierach dwa lata życia.

Alina, żoliborzanka, rocznik 1923. Ma 16 lat, kiedy wraca do okupowanej Warszawy z majątku stryja na Kresach. Opiekuje się uciekinierami z getta ukrywanymi przez ciotkę – sprząta, gotuje, nosi węgiel. Chce być potrzebna – tak ją wychowano. Kocha tańczyć, tańczy wszędzie, biega na lekcje tańca do słynnej szkoły pani Mieczysławskiej. Nawet w celi i w umywalniach Pawiaka, gdzie trafi za pomoc Żydom, będzie tańczyć ukradkiem.

Henryk Jerzy Chmielewski, ps. Jupiter, na powstańczej barykadzie na Świętojańskiej